

„Nem súlyed az emberiség!”...

Album amicorum Szörényi László LX. születésnapjára

Főszerkesztő: JANKOVICS József
Felelős szerkesztő: CSÁSZTVAY Tünde
Szerkesztők: CSÖRSZ Rumen István
SZABÓ G. Zoltán

Nyitólap: www.iti.mta.hu/szorenyi60.html

MTA Irodalomtudományi Intézet
Budapest, 2007

GERGELY ANDRÁS

Filosz a rezidencián

Szörényi László jutott akkor eszembe, amikor Banda elnök viselt dolgainak hírért vettem. Persze nem azért, mintha Malawi diktátora maga is filosz lett volna. Hastings Banda a hatalom specialistája volt, még 1964-ben, a brit gyarmatosítók elleni győzelmes harc után került a kicsiny – Magyarországnyi méretű és népességű – afrikai ország élére. Akkor sem volt már fiatal ember, s az 1990-es években egyesek már arról suttoztak, hogy száz esztendő felett van. Biztosat nem lehetett tudni, mert harcoss- majd vetélytársait rendre eltette láb alól, egypártrendszerrel vezetett be, elnökségét örökössé tette. A békebeli, ám posztkoloniális Afrikában viszont ritkaságnak számított, hogy ő nem a szocializmust akarta felépíteni. Ellenkezőleg, élesen antikommunistává profilírozta magát, ami a szomszédos, szocializmust építő Mozambikot, Zambiát figyelembe véve nemzetközi támogatást biztosított. Aztán a „nyugati” támogatás fokozatosan megszűnt. Részint diktatúrája kezdett szalonképtelenné válni, részint már nem volt annyira fontos a kommunizmus elleni küzdelem. Így csak a „pária-országok” maradtak mellette. Országá féléuton volt Izrael és Dél-Afrika között, ezektől jött még némi segély. Hatalma jelképéül a légycsapót választotta (legalábbis európai szemmel nézve az volt, magyar szemmel akár árvalányhaj-kötegnek is nevezhetnők), szelíd flagellánsként azzal simogatta magát.

Akárhogy is, Banda elnök diktatúrájának ha nem is napjai, de évei meg voltak már számlálva, amikor elkövetett egy hibát, amitől kicsordult a pohár: Banda elnök országában kötelező érettségi tárgyként bevezette a latint. Az elnök ugyanis Angliában tanult orvos volt, becsülte és ismerte ezt a holt nyelvet. Akárcsak Szörényi, aki légycsapó helyett ugyan csak pipával gesztikulált, de ekkor szegedi filozói örökhelyét elhagyva a római rezidencián eregette a füstöt, és latinul társalgott mindennemű afrikai nunciussal.

Banda elnökkel és országával, a szép tavas-hegyes Malawival (leánykori nevén: Nyaszaföld) azért kellett megismerkednem, mert kormányunk kimozdított egy hétre pretoriai rezidenciámból, s elküldött egyetlen magyar résztvevőként Malawi első szabad választásának megfigyelésére.

Malawi különben a föld egyik legszegényebb vidéke, az átlagéletkor 36 év. Rövid repülőút után érkeztem Pretoriából az Egyenlítőhöz már közelebb eső országba (klímája

is inkább trópusi, mint mediterrán). Fővárosában, az ezer méter magasan fekvő Lilongwében (leánykori nevét nem tudom) megkezdődött a felkészítés (tartottam a latin nyelv-vizsgától, de ez elmaradt). Megismerkedtünk a piros festékkal, amelyet a választás után kinek-kinek a hüvelykujjára kentek, hogy leszavazását regisztrálják. És a pártokról is tájékoztattak, amelyek egy-két év óta már működhetnek az elnök hajdan egyetlen pártja mellett – aki persze száz évével és pártállami múltjával maga is harcba szállt a voksokért. Azután kialakították a kis megfigyelő csoportokat. Én egy fiatal némettel és egy Afrikában honos ENSZ-tisztviselő hölgygel kerültem együvé. Nem voltunk tehát sokan, de így is be kellett gyömszólni bennünket, hogy a Lilongwéből minket továbbszállító kis repülőgépen elférjünk. Északra mentünk, a hegyvidékre. Az emberélet útjának felén kies tájra, erdős-szavannás, lakatlannak tűnő középhegységbe kerültem. Rozoga dzsipre szálltunk, reményeim szerint, hogy bevigyen egy kisvárosba. De ilyenek erre felé már nemigen voltak. Egyébként utak sem. A dzsip valahogy megkapaszkodott a szakadékos hegyoldalon, ahonnan szerencsére csak a kövek hullottak alá. Egy kalandfilm statisztájának éreztem magam, aki napidíjért az életét kockáztatja. (Marlboro reklámnak is elmentünk volna, de nem dohányzom.) De a statiszta legalább a filmvásznon megmarad. Elismeréssel gondoltam Livingstone-ra, aki az első fehér ember volt, aki ezt a tájat bebotorkálta Afrika közepén. Végül megérkeztünk egy településre, amelynek karavánszerájába szállottunk. Ilyen fogadóról eddig csak az *Egri csillagok*ban olvastam. Volt egy központi épület, itt lobogott a tűz, sőt ide vízcsap is vezetett (noha erről az *Egri csillagok*ban nem volt szó), itt volt a recepció, konyha, étterem. Éhesek voltunk persze, mindjárt egy asztalféléhez telepedtünk. A séf sajnálkozva közölte, hogy minden étke elfogyott. A fekete ENSZ tisztviselő helyismerete azonban kiegészített bennünket. Sasszemmel vette észre, hogy a távolban egy fehér tyúk kapirgál, s annak birtokosa felől érdeklődött. A séf zavartan köszörülte torkát és kését. Mindent bevallott: ez az utolsó tyúkjá („anyám egyetlen jószága” – mormoltam magam elé éhesen). Megettük. A pörköltféle módon megfőzött állatot persze könnyű volt szétépíteni (a német még a csontot is simára nyalta), de amikor a köretnek és desszertnek szánt puliszkaféle az asztalra került, zavartan néztem előbb jobbra, majd balra, végül magam elé. Evőeszköz nem volt. Megint az ENSZ tisztviselő jár elöl jó példával. Öt ujjal belenyúlt a tálba, és a kivett adagot villámgyorsan diónagyságú gombóccá formálta és jóízűen lenyelte. Siettük követni példáját.

A központi épület körül – hogy visszatérjek a karavánszeráj leírásához, amelyet azért hívok így, mert a rendszerben arab hatást sejtetek – kicsiny pavilonok, vagyis kunyhócskák álltak, egyetlen helyiségből: a karavánszeráj szobái. Bennük nem volt padolat és padlás, a zsúptetőn bevilágított a nap, este gyönyörűen látszottak a csillagok. Fekhelyemből meg tudtam keresni a Dél Keresztjét. (Ha esett, a zsúptető megdagadt, a lyukak bezárultak.)

A választás előtti napokon, most már csak dombos vidéken, bejártunk néhány körzetet. A szép, szavannás tájat időnként kis kukoricás-szigetek váltották fel, annak közepén néhány kunyhó, körötte dolgos asszonyok, tunya férfiak, nyüzsgő gyerekek. Afrikai idill. A kicsinyek szemlátomást nem láttak még fehér embert, de azért nem féltek tőlünk.

Örültek a választásnak, hiszen iskolai szünetet hozott – a választóhelyiségeket főként az iskolákban rendezték be. (Dél-Afrikában, ahonnan jöttem, a feketék számára nem volt kötelező iskola, a lakosság többsége analfabéta maradt – itt mindenütt volt iskola, ha nem is volt éppen üvegezett ablaka, amire a meleg miatt úgysem volt szükség.) Törzsi romantikának persze semmi nyoma, helyi értelmiségiek fogadtak, a nagy melegben is öltönyben. *Couleur local*ként azért a zakók ujjá is le volt vasalva (mint nálunk a nadrágoké). Angolul értekeztünk – csekély latin tudásomat hiába mozgósítottam. De csakugyan minden jól elő volt készítve, a megszólított egyszerű emberek is el tudták magyarázni *pidgin-english*-sel a választás technikáját. Mindenki készenlétben tartotta hüvelykujját.

Még fel sem virradt a nagy nap, hajnali három tájt útra keltünk. Amikor elértünk az első választási körzetünkbe, jóformán még mindig nem láttunk semmit. Petróleumlámpák homályánál pecsételték le az urnákat, választási cédulákat, borítékokat helyeztek készenlétbe. (A németnél persze volt elemlámpa, amellyel nagy sikert aratott.) Kimentünk az épület elé. Egy-két negyedóra múltán életem egyik legfantasztikusabb, szinte filmrendező után kiáltó látványa fogadott. A sötétben is látszott már annyi, hogy a választási helyiségnek kinevezett iskola előtt emberek gyülekeznek, csoportosulnak. Amikor az első napsugár felbukkant, tisztult a kép. Az emberek három sorba rendeződtek, nyilván annak megfelelően, ahonnan érkeztek. Egy-két perc múlva már látszott a hajnali fényben, hogy a sor igen hosszú lesz. Afrikában nagyon gyorsan kel a nap, jószerével nincs is hajnal. S ahogy a nap hirtelen magasabbra hágott, s a sorokat megvilágította, azoknak csak nem akart vége szakadni. Nőtt a fény, messzebbre lehetett látni – s vele nőttek a sorok is, együtt a hátrahúzó sötéttel. Egy-két perc múlva ragyogott a nap – s kiderült, hogy a messzi láthatár széléig – és nyilván azon túl is – emberek sorakoztak! Az idősebbek botra támaszkodtak, a módosabbak rágyújtottak, az asszonyok hátán kendőbe kötve gyermekek szundikáltak. És a sor végén lévőek, akik szintén korán keltek, talán azért, hogy az elsők között legyenek, talán azért, hogy a nagy meleg előtt végezzenek, azután akár órákat vártak a tűző napon. Az emberek szemlátomást tudatában voltak annak, hogy történelmi esemény részesei. A választás mindenütt a legnagyobb rendben zajlott. Érvénytelen szavazat alig volt. Banda elnök megbukott. (A kötelező latin érettségét eltörölték.)

Munkánk véget ért. Újra a fővárosban gyülekeztünk. Beszámoltunk, beszámolót írtunk. Végül, a kijáratnál, egy kosárba kellett dobnunk a maradék helyi pénzt, a *kwachát*, amellyel persze elláttak bennünket, csak nemigen volt mire költeni. Repültem vissza Dél-Afrikába, a rezidenciára.

Onnan másfelé is hívott a kötelesség – az emlékek sorában először az egzotikusak hívódnak elő, s azok nem kötődnek Dél-Afrikához, hiszen annak klímája „csak” mediterrán, világa (legalábbis nagyvárosaiban) nagyon is amerikaias. Két szomszéd és hál’ istennek egzotikus országban kellett még megbízólevelemet átadnom, egyszóval máshova is voltam „akkreditálva”. Ezek egyike furcsa szomszéd ország: majdnem egész területével benne van Dél-Afrikában. De nem afféle bantusz tán ám (ld. alább), hanem függetlenségét mindvégig megőrzött kicsiny királyság Dél-Afrika közepén vagy inkább jobb szélén. Az

eredetileg a tengerparton lakó szvázi népet a zuluk még a 19. század elején elűzték mostani hazájukba, akik ott kicsiny birodalmat teremtettek. Önállóságukat a búrok és a britek között valahogy megőrizték; nem váltak gyarmattá. A Pest megyényi miniország egymillió lakossal afrikai viszonylatban virágzónak mondható. És egyszermind operett-szerű is. Afféle afrikai *Víg özvegy* szcénában éreztem magam. Mbabanének hívták a kicsiny fővárost. A városka közepén, a földszintes palota udvarán fogadtak, operett-katonák operettöltözetben, operettzenekarral, amely kissé keringősen bár, de felismerhetően eljátszotta a magyar himnuszt. S onnan kísérték őfelsége elébe. Swaziföld ugyanis királyság, méghozzá nem is akármilyen: mint Európa nagyhatalmai a 17. században, igazi abszolutista királyság! Sohasem találkoztam még abszolutista uralkodóval, történésként érdeklődéssel néztem a találkozó elébe. Huszonöt éves, kedves, kifogástalan oxfordi angolsággal beszélő fiatalember jött elé, finom arccal, színes nemzeti viseletben, hajában díszes tollakkal – éppúgy, mint a lilangéni-n, papírpénzükön volt látható. (Őfelsége talán még szebb volt a valóságban, mint a bankjegyen.) Figyelmesen meghallgatta, hogy „engem a Göncz Árpád küldött, kérem szípen” (valahogy így adhatom vissza magyaros angolságomat), átvette a megbízólevelet, elolvasta mellékelt fordítását, elégedetten bólintott, és hellyel kínált. Feleségemhez is volt pár kedves szava, ami ily protokolláris alkalmakkal nem is olyan általános. Megkezdődött a beszélgetés. Őfelségét, III. Mswati-t figyelmeztettem arra, hogy országa felvirágoztatása már boldogult atyja alatt megkezdődött, nem utolsósorban (természetesen) egy magyar révén, akiről a legnagyobb futballstadiont is elnevezték (Szokolay-stadion), s aki az 1950-es években meghonosította az országban a cukornád-ültetvényeket, a cukorgyártást, a klubéletet és még sok más egyebet. (Szokolay úr különben „horthysta” katonatiszt volt, de úgy látszik, rendkívüli körülmények között még egy „horthysta” katonatiszt is képes a „haladás” ügyét szolgálni.) Őfelsége persze nem ismerhette Szokolayt, de a név hallatán élénkség mutatkozott a hallgatóság sorában. Elfelejtettem ugyanis említeni, hogy – a nemzetközi szokástól eltérően – nem afféle *tête à tête*-re került sor, hanem a miniszterek is ott ültek a trón számolyánál, pontosabban a négyzet alakú terem másik három oldalán. Az egyik idősebb miniszter szót kért és kapott. Dhlaminiként mutatkozott be, akkor még nem tudtam, hogy ennek nem kell nagy jelentőséget tulajdonítani. Elmondta, hogy ismerte a felemlített magyart, s bizony innen, régről, „Felséged boldogult atyja idejéből” datálódhatnak a jó magyar kapcsolatok. (Ott volt akkoriban a Nemzeti Bankban tanácsadóként Nyíry Iván.) A beszélgetés megélnékült, pláne amiatt, mert a miniszterek időnként valamely mondatnál váratlanul felugrottak és éljenzésbe kezdtek. Budapesten ilyesmire protokollárisan ugyan nem készítettek fel, de arra gondoltam, hogy Göncz Árpád küldötte vagyok, és ő már kora folytán sem nagyon ugrálna fel, így ülve maradtam. Őfelsége változatlanul kegyesnek mutatkozott, pedig kényesebb témák következtek.

A kormányzás gondolj felől érdeklődtem ugyanis (elgondoltam, milyen jó lenne meghívni az abszolutizmussal foglalkozó történelmi szemináriumra az egyetemen, hívtam is különben Magyarországra). A király ugyanis, persze a tömegnyomásnak is enged-

ve, akkoriban ígért alkotmányt (persze később sem adott), és tanácsadó testület összehívásával kísérletezett. 1789 tavaszán vagyunk tehát Párizsban – gondoltam (avagy a *Luxemburg grófja* még csak az első felvonásnál tart), várjuk meg a fejleményeket. Témát váltottam, és őfelsége feleségei hogyléte felől érdeklődtem. Mert sajnos egy sem volt látható. Őfelsége a bagatell ügyeknek járó kézmozdulattal intézte el a választ. A király ugyanis minden holdújévkor nősül egyet, az ország szépei eltáncolnak előtte, s a legszebbet elveszi. Atyja hosszú ideig uralkodott, így volt vagy harminc hitvese. III. Mswati viszont nemrég lépett a trónra, három feleségnél aligha lehetett többje. Mindenesetre gyorsan telt-múlt az idő kvázi a magyar–szvázi kapcsolatok felemlegetésével. Amikor visszatértem a szállodába, csodálkozva fogadott a német nagykövet, aki (Mozambikból jöve) előttem adta át megbízólevelét. Ő egy egész kórházat hozott magával, mégis néhány perc alatt végeztek vele. Ja, tudja – magyaráztam neki –, a kapcsolattörténet kifejtése időbe telik. Amúgy is az első magyar nagykövet voltam Mbabanében, ők tehát engem tartottak egzotikusnak. Németet nyilván már láttak.

Másnap az aprómunka következett, de nem az aprónéppel. Amikor már a harmadik minisztériumba kalauzoltak látogatásra, kissé csodálkoztam, hogy a harmadik minisztert is Dhlamininek hívják. Aztán már csak magam mentem tovább a kormányhivatalokba, jelezve a portán: Dhlamini őexcellenciáját keresem. Ugyancsak egy Dhlamini volt Nyíry Iván főnöke a Nemzeti Bankban. Utóbbi világosított fel, évek óta itt élén, hogy a Dhlamini tulajdonképpen a *dinasztia*, az uralkodó család, akikből (ld. feleségek) rengeteg hercegnek és hercegnőnek kell lennie. Úristen, mennyi udvari intrika lehet akkor a háttérben! De jó, hogy nem vagyok itt *rezidens* nagykövet! Volt azért egy-két órám arra, hogy bejárjam a jó utakkal ellátott hegy-völgyes országot. Nem éreztem nagy társadalmi feszültségeket (nyilván mindenki bízott abban, hogy lányát legközelebb hozzáadhatja a királyhoz), de azért alkonyatkor mindenki fázósan húzta maga köré színes takaróját, kissé latin-amerikai és kissé morózus külsőt öltve. (Egy-két év múltán kitört az elégedetlenség. A király egy nagybácsikájának földet adományozott, nem törődve azzal, hogy ott többszáz család él. Azokat bizony elűzték, de asszonyaik (ld. francia forradalom!) elmentek tüntetni a palota elébe. A reformígéreteket azóta reformok követték. Az operettidillnek már csak azért is vége, mert közben Szváziföld a világ AIDS által leginkább sújtott országa lett.)

Mozambikba is el kellett mennem átadni megbízólevelemet és bemutatkozni. Az ország jóval nagyobb, gondjai is nagyobbak, hiszen a szocializmust építette, ebben tönkrement, majd polgárháború tört ki, amellyel az ország ringbe szállott a világ legszegényebb, legszerencsétlenebb országa címért. Előre megmondták, hogy a fővároson kívülre eszembe ne jusson menni. A fővároson belül is jobb behúzódni az egyetlen előkelő szállodába, ahol ENSZ-emberek és segélyszervezetek képviselői sopánkodnak és isszák a whiskyt. Korábban, mint testvéri országban, itt is volt követségünk, de a maputói jelentések nem arról győzték meg a rendszerváltozáson átment Budapestet, hogy érdemes itt fenntartanunk missziót.

Maputo leánykori neve Lorenzo Marquez, s még romjaiban is őrzött valamit a portugál gyarmati világból. A szeméthegek között hajdan szép villák bújtak meg. A hatalmas kikötő berozsdásodott óriás darui körül egy lélek sem lézengett. A katolikus székesegyház kapui is hiába voltak tárva. Csak a piacon mutatkozott élénkség. Az emberek, még a csonkolt lábú (aknára lépett) gyermekek is mosolyogtak, a napsütésben derű érződött. Ekkortájt már megkezdődtek a polgárháborús szervezetek között a béketárgyalások. A „felek” kifáradtak, vagyis sem Amerikából, sem az időközben kimúlt Szovjetunióból nem érkeztek fegyverek.

A megbízólevél átadása itt viszont egyáltalán nem sikeredett olyan operettszerűre, ellenkezőleg. Éppen hogy horrorisztikus élmény lett az egész. Aggasztó jel volt, hogy már a repülőtéren közölték velünk: a ceremónia „nem feleséges”, vagyis nejem a szállodában, kalapja a dobozban marad. Engem vittek tehát egyedül, fekete autóban, amely éppen csak lefüggönyözve nem volt. Így jól láthattam, hogy milyen különös a motoros díszkíséret. Egy motoron két rendőr ült, a hátsó ülésen lévő pedig fényesre pucolt kalasnyikókat viselt. Hm. Némi autózás után bekanyarodtunk egy kisebb villaépület elé. Engem kiszólitottak, és egy emelvényre állítottak. Egy másik autóban utazó tanácsosunk, akiről még szó esik, kissé remegő lábakkal és sápadtan (nagy helyismerete volt!) igyekezett mellém állni, de őt leparancsolták onnan. A tűző nappal szemben állottam, így csak összehúzott, könnyező szemmel, mintegy ködpárában láttam, hogy katonák sorakoznak fel előttem, s karabélyaikat igazgatják. Egyszer csak hatalmas termetű katonatiszt penderült elé, magasabb volt, mint én a pódiummal együtt, s számomra érthetetlenül odaordított nekem valamit. (Bizonyára portugálul.) Halálfélelem fogott el. Itt a vég – gondoltam. Ezek valami félreértés folytán nyilván ki fognak végezni. A tiszt ellépett előlem, most a katonáknak kezdett ordítani. Azok pedig rutinszerűen leemelték vállukról a puskát, töltöttek, csattogott a zává. Újabb üvöltő jelszóra vállukhoz emelték a fegyvert. Rám meredtek a puskacsövek. Úgy két méterre tőlem. Utolsó erőmmel arra gondoltam, hogy golyó ütötte zsakettem majd érdekes kiállítási tárgy lehet, talán egy múzeum megveszi, ha már a használtruha-kereskedő nem tud érte semmit ajánlani özvegyemnek.

A tiszt tüzet vezényelt. Most már egészen behunytam a szemem, miközben a civilizált szokások teljes felrúgásának tartottam, hogy a tűző nappal szembe állítva sem kötik be a szemem. A tűz eldőrdült, én megtántorodtam, de a protokollfőnök a keménykötésű megbízólevéllel megtámogatta derekamat. Megmenekültem. A katonák elmentek, én valahogy lebotorkáltam, közben tanácsosunk előkerült, visszakaptam a megbízólevelet. Mehettünk Chissano elnökhöz.

Utólag persze felelősségre vontam a helyismerettel rendelkező tanácsost, hogy az autóból kiszállván miért volt annyira sápadt s mitől remegett, hiszen nyilván ez ébresztette fel bennem azt az érzést, hogy nemsokára a halál közelébe kerülök. Kiderült, hogy a vendéglátók eredetileg nem számoltak velem, s mikor mégis felbukkant, csak betuszkolták egy üres autóba, amely egyébként a testőröké volt, padlóján pedig ott heverték a „tartalék” gépfegyverek. A tanácsos pedig egész úton nem merte letenni a lábát, mert

attól félt, hogy véletlen elsül valamelyik. A különös testhelyezettől viszont annyira kimerült, hogy alig bírt lábra állni, úgy remegett. Pedig ő csak szakmai buzgalomból tartott velem, hiszen ő is tisztában volt vele, hogy a nagykövet egy ilyen eseményre többnyire egyedül megy. De ő mint kereskedelmi tanácsos – Mozambik viszonylatában – szinte reménytelen helyzetbe került, úgynevezett *sepregető ember*nek érezte magát, s így, mikor nesztét vette annak, hogy valami „árualap” (többnyire kesudió) mutatkozik, hirtelen Maputóban termett, és azonnal megpróbálta megszerezni a magyar adósság törlesztése fejében. Arra gondolt, ha a fényképe bekerül az újságokba, akkor a hatóságok majd nagyobb respektsussal fogják fogadni, így hamarabb végére jár az adósságnak. A nagy terv azonban összeomlott: a tévé áramszünet miatt aznap nem sugárzott műsort, az újságban pedig csak valami elmaszatólodott fénykép jelent meg. Maradt a sepregetés az üres kikötőben. De nekem sem maradt sok dolgom. Portugálul nem tudtam, a fővárost nem lehetett elhagyni. Úgyhogy inkább maradtam mozambiki nagykövet *in partibus infidelibus*, és Pretoriából követtem tovább az eseményeket.

Dél-Afrikában az *apetheid* örült rendszere mégis létrehozta az egzotikum világát. Ezek voltak a *bantuszánok*, vagyis a feketék „autonóm” területei. Az uralkodó fehérek még évtizedekkel korábban akként próbálták többséggé varázsolni magukat, hogy a fekete lakosságot bantuszánokba, azaz fekete önkormányzati területekbe tömörítették. Ezeket leszámítva kellett volna a fehérek számbeli többségét elérni Dél-Afrikában. Néha e körzeteknek volt törzsi háttere, s hozzá deportáltak városi fekete tízezreket. Tíz bantuszánt alakítottak ki, mondván, hogy önállósodván és fejlődven a feketék előbb önkormányzatot, majd államot teremtenek ezekből. Négy bantuszánt rövidesen teljesen önállóságra éretnek, szuverén államnak is nyilvánítottak. Van-e, ki nevüket nem ismeri? *Transkei, Ciskei, Venda, Bophutatswana*. „Függetlenségüket” persze csak Dél-Afrika ismerte el. Az államiság külső jegyeit megkapták. Zászlójuk volt, hadseregük, rendőrségük, szép bélyegkiadásuk (pénzüik azért nem volt külön) – és persze nagykövetségük Pretoriában! Szegény bábállomokkal az „igazi” nagykövetségek természetesen szóba sem álltak. De a „határon” pórul járhatott az ember, ha nem volt vízuma bantuszánékhöz. Dél-Afrikával volt „bilaterális” vízumentességi megállapodásuk, azoknak felemelkedett a sorompó. De egy magyarnak, még ha diplomata is? Nehéz dolgom volt, hiszen kérhettem volna vízumot, s adtak volna lelkesen, de Budapesten lelkemre kötötték, hogy elismerésük leghalványabb jelét se mutassam. Így hát, az igazat megvallva, nem a főútvonalon léptem át a határt.

Hogy mi vonzott a bantuszánokba? – Az abszurdítás az abszurdban: a frivol, a szabadabb élet! Politikai értelemben a legtöbb bantuszán persze törzsi diktatúra volt. De a mindennapi életben olyan szabályokat alakítottak ki, amelyet csak akartak. Ebben az értelemben pedig éppen Dél-Afrika volt a nem szabad ország. Itt tiltva volt a szerencsejáték – a bantuszánok, már csak pénzszerzési okokból is, megengedték. Dél-Afrika Las Vegasa: *Sun City*, egy ilyen bantuszánban helyezkedett el a szavanna közepén. Dél-Afrika álszent-puritán népe tódult az itteni játékkaszinókba. Errefelé szeszestalt is minden korlátozás nélkül, éjjel-nappal és vasárnap is lehetett kapni.

A DAK-ban a televíziót is cenzúrázták, s már az is nagy engedménynek számított, hogy ottlétem alatt az amerikai krimik hangját két csatornán lehetett fogni. Az egyikben az alvilági nép mosdatlan szájjal, cenzúra nélkül beszélt, a másikon füttyszó helyettesítette az angolban „négybetűs” szavakat. Magát a TV-t – mint istentelen dolgot – csak az 1970-es években hozták be az országba. (Volt viszont atombombájuk!) Olyan ledérséget sem engedtek meg, mint a szépségkirálynő-választás. A *Miss World*-öt rendszeresen az emiatt világhíressé váló Sun Cityben választották. Ottlétem alatt egyszer kéttucatnyi jelölt közé bekerült a magyar szépségkirálynő is, aki nyomban üzent is nekünk, hogy a világ végén szívesen venné, ha a követség egy kicsit odafigyelne rá. Fel kellett tehát venni vele a kapcsolatot. Éreztem, hogy ezt már nem lehet egy filoszra bízni. Hivatásos diplomatához méltó feladat volt, így meg is bíztam a Szovjetunióban végzett első titkárunkat, keresse fel a hölgyet. Visszatérve aztán elmesélte nekünk, az ámuló hallgatóságnak, hogyan jutott át oroszul beszélve a portások és a testőrök gyűrűjén („lenni bolsoj gyiplomat”), miként verekedte át magát a női öltözőn, hogy a magyar szépség végre a lábai elé borulhasson. – A valóságban persze nyilván ő borult, izzadtan-fáradtan, a hölgy lábai elé, de hát ennyit ki nem igazítana a történeten? – Sajnos azonban a végeredményen mégsem lehetett helyesbíteni, így azóta sincs magyar világszépe.

Az immár elenyészett dél-afrikai abszurdítások mind vagy majdnem mind az *aperteid* következményei voltak. A holland szó maga *elkülönítést* jelent, és azt kell érteni alatta, hogy a fekete és a fehér lakosságot szétválasztják lakóhely, család, iskola, társadalmi érintkezés szempontjából. Persze fehérek és négerek a mai Amerikában sem élnek együtt, de ennek előírása és abszurd mértékig vitele a dél-afrikai *búrok*, vagy más néven az *afrikánerek* leleménye volt, akik 1949-ben vették át (a britektől, szabad választások révén) a hatalmat. Nem törvények által rögzítetten, mégis, a szokásjog alapján a brit korszakban is volt elkülönítés. Annak idején például Gandhi itt kezdte ügyvédi pályáját, s mint indiai a harmadik helyett második osztályon utazhatott volna a vonaton. Ő azonban ügyvédként az első osztályra váltott jegyet, s a kalauz felszólítása ellenére sem akart onnan távozni. Erre a kalauz, más vasutasok segítségével, a Pietermaritzburg-i állomáson egyszerűen kidobta a vonatból. Mindez 1892-ben történt. Száz év múltán Gandhi szobra áll ott.

1992-ben, amikor kikerültem, az *aperteid*-et hivatalosan már eltörölték. De még mindig ezer nyoma volt tapintható. Jártam olyan vidéki postán, ahol a bejáratnál két ajtó volt: fehérek – feketék, bár mindkét ajtó ugyanabba a közös kis postahelyiségbe vezetett. („Ügyes” – mondaná Kohn bácsi.)

Az egyetlen hely, ahol kezdettől nem volt *aperteid*, a pretoriai Nemzeti Színház volt. Ide már annak idején is válhattak a feketék jegyet. És persze a színpadon sem volt megkülönböztetés. Reflexeim azonban néha mégis rosszul működtek. Elmentünk megnézni a *Parasztbecsületet*. Mit tesz Isten, egyszer csak a templomból kitóduló kórusban ott volt egy fekete is. Mi az ördög – ötlött eszembe – hát mégis az *Othellót* adják?

A színpadon, és főleg papíron könnyen ment az *aperteid* eltörlése. De a politikai rendszer átalakítása igazi rendszerváltoztatást igényelt, még akkor is, ha a gazdaság eleve

piaci alapokon működött. Ennek békés menetét volt alkalmam közelebbről is megfigyelni, mert a diplomatakat beengedték az ottani kerekasztal-tárgyalásokra. Kétszer éltem át tehát rendszerváltoztatást, így a második alkalommal már bölcs tanácsokat is adhattam. Lengyel, cseh, román kollégámmal egészen orákulumnak kezdtünk számítani. De dicsekvőleg majd egy másik alkalommal.